

ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK PROGRAMI MEZUNLARININ
ALDIKLARI EĞİTİM VE BU EĞİTİMİN İŞ BULMALARINA KATKISI
HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ*

*Opinions Of International Trade And Logistics Program Graduates About The Education They
Received And The Contribution Of This Education To Their Finding A Job*

Kaan KAPICIOĞLU¹ ve Sezen BOZYİĞİT²

¹Mezun Öğrenci, Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Mersin, kaan.kpcgl@gmail.com, orcid.org/0009-0004-9914-7180

²Prof. Dr., Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Mersin, sbozyigit@tarsus.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0951-3588

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

01.10.2023

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1369692

Anahtar Kelimeler

uluslararası ticaret ve lojistik,
eğitim, müfredat, mezun, iş
bulma

Keywords

international trade and
logistics, education,
curriculum, graduate,
employment

ÖZ

Günümüzde uluslararası ticaret ve lojistiğin gelişmesi bu konularda bilgi birikimine sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bu nedenle de Türkiye’de uluslararası ticaret ve lojistik ile ilgili bölümler hızla açılmaya başlamıştır. Çalışanların bilgi sahibi olabilmesi için eğitimleri boyunca işleri ile ilgili bilgileri edinmeleri zorunludur. Bu noktada da müfredatlar hazırlanırken bölümle ilgili tüm paydaşların fikirlerinin alınması önem arz etmektedir. Bu paydaşlardan biri de mezun öğrencilerdir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olup alanıyla ilgili bir işte çalışan kişilerin aldıkları eğitimi, eğitimleri süresince yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünden mezun olmuş ve alanı ile ilgili bir işte çalışan 18 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama yöntemi derinlemesine görüşme, analiz yöntemi içerik ve betimsel analizdir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar aldıkları eğitimde uygulama eksikliği olduğunu, lojistik belgelerini içeren bir dersin müfredatta yer alması gerektiğini, İngilizce hazırlık ve stajın iş bulmada oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir.

ABSTRACT

The development of international trade and logistics has brought the training of qualified individuals with knowledge of these subjects to the agenda. For this reason, global trade and logistics departments have begun to open rapidly in Turkey. For employees to be knowledgeable, they must obtain information about their jobs throughout their training. At this point, it is important to get the opinions of all shareholders regarding the department while preparing the curriculum. One of these shareholders is graduate students. Therefore, the purpose of this research is to reveal how people who graduated from the International Trade and Logistics undergraduate program and work in a job related to their field evaluate the education they received, the activities they did during their education, and the impact of the education they received on finding a job. The sample of the research consists of 18 people who graduated from the Department of International Trade and Logistics and work in a job related to their field. The data collection method of the research is the in-depth interview. Content and descriptive analysis methods were used to analyze the data. According to the results of the research, the participants stated that there was a lack of practice in the education they received, a course containing logistics documents should be included in the curriculum, English preparation and internship are very important in finding a job.

Atf/Citation: Kapıcıoğlu, K. ve Bozyiğit, S. (2024). Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı Mezunlarının Aldıkları Eğitim ve Bu Eğitimin İş Bulmalarına Katkısı Hakkındaki Görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1385-1402.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sezen BOZYİĞİT, sbozyigit@tarsus.edu.tr

* “Uluslararası Ticaret ve Lojistik Lisans Programlarında Verilen Eğitimlerin Mezunların İş Hayatlarına Etkisine Yönelik Nitel Bir Araştırma” isimli TÜBİTAK 2209-A Projesinden üretilmiştir.

1.Giriş

Ülkeler ekonomik, siyasi, sosyal veya ticari anlamda birbirleri ile ilişki içerisinde. Gittikçe küreselleşen bir dünyada bunun tersinin düşünülmesi de pek söz konusu olamamaktadır. Küreselleşme ekonomi ve ticarete sınırların ortadan kalkmasına neden olurken küresel işletmelerin sayısında meydana gelen yükselişle beraber üretim kolaylaşmış ve tüketim de artış göstermiştir. “Artan tüketim dünyanın farklı yerlerinde üretimi gerçekleştiren malların, çeşitli ülkelerde bulunan tüketicilere ulaştırılma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır” (Erturgut, 2016: 179). Bu durum da lojistiği önemli bir rekabet aracı haline getirmiştir. Lojistik sadece bir veya birkaç sektörü değil, üreticiden tüketiciye olan süreci içerdiği için tüm sektörleri ilgilendiren bir faaliyettir. Ulu ve Aracı (2012: 31) da, lojistik sektörünün ekonomik büyümede önemli rol oynadığını, iyi yönetilen lojistik sürecin işletmelere maliyet ve verimlilik anlamında katkıda bulunacağını belirtmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2021 yılı verilerine göre ihracat 2021 yılı Temmuz ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre %10,2 artarak 16 milyar 415 milyon dolar, ithalat %16,8 artarak 20 milyar 693 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, ihracat 2021 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %34,9 artarak 121 milyar 325 milyon dolar, ithalat %25,8 artarak 146 milyar 802 milyon dolar olmuştur (TUİK, 2021). Dünya Bankası tarafından yayımlanan Lojistik Performans Endeksi verilerine göre Türkiye 2018 yılında 160 ülke arasında 47. sırada yer almaktadır. Son yıllarda giderek artan öneme sahip olan uluslararası ticaret ve lojistikle ilgili faaliyetler istihdama katkı yapması bakımından son derece kritik rol oynamaktadır (Öcal, 2019: 2).

Gittikçe gelişen ve önem kazanan uluslararası ticaret ve lojistik sektörünün bunu devam ettirebilmesi için nitelikli işgücüne gereksinim duyulmaktadır. Teknoloji veya yapılan inovasyonlar kolaylıkla tekrarlanabilmektedir ancak teknolojiyi ve donanımı etkili bir şekilde kullanabilen insan kaynağı kolaylıkla taklit edilememektedir (Özkan ve Bozyiğit, 2020: 567). Bu noktada da çalışanların çalıştıkları iş ile ilgili olarak aldıkları eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Bunun farkına varan üniversiteler de artan hızla uluslararası ticaret ve/veya lojistikle ilgili bölümler açmaya başlamışlardır. Bölümlerin açılmasından ziyade burada verilen eğitimlerin sektörün ihtiyacını karşılaması gerekmektedir. Mezun öğrencilerin mesleki beklentilerinin karşılanması ve özgüvenlerinin zarara uğramaması için bu oldukça önemlidir. Sektörün ihtiyacının karşılanması da paydaşların beklenti ve deneyimlerini göz önünde bulundurarak müfredatların hazırlanmasından geçmektedir. Ancak uygun müfredatların hazırlanması yeterli değildir. Stajlar, sosyal ve iletişimsel unsurlar düşünülerek de eğitim stratejilerine yön verilmelidir. Ek olarak üniversiteler Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından değerlendirmeye tabi tutulmakta, çoğu faktörün yanında müfredatlarını nelere dayanarak oluşturdukları kanıtlarıyla beraber incelenmektedir. Bu manada da bir dış paydaş olarak mezunların müfredat başta olmak üzere eğitim konusundaki her türlü görüşü önem arz etmektedir. Sonuç itibarıyla mezunlar verilen eğitimlerin somut çıktılarını oluşturmaktadırlar.

Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünün (UTL) ders müfredatları oluşturulurken iç ve dış paydaşların hepsinin görüşünün alınması önemlidir. Ders veren hocalar, sektör temsilcileri, mevcut öğrenciler elbette önemlidir. Ancak bu eğitimleri alarak iş bulan ve bu eğitimlerin iş bulmada ne kadar faydalı olup olmadığını deneyimleyen mezunların fikirlerinin alınması şarttır. Alanyazında yapılan çalışmalar (Bayat ve Bıyıklı, 2022; Bozyiğit, 2016; Çalışkan ve Öztürkoğlu, 2014; Çıkmak, 2016; Lander, 2016; Şahin, 2018) incelendiği zaman Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü ile ilgili olarak mezunların aldıkları eğitim ve bunun iş yaşamına yansımaları konusunda görüşlerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle yapılacak bu çalışmanın alanyazındaki boşluğu dolduracağı, önemli bir paydaş olan mezunların bu konudaki deneyimlerinin göz önüne alınarak hazırlanacak müfredatların daha verimli olacağı düşünülmektedir.

2.Alanyazın Taraması

Alanyazın kısmında ilk olarak uluslararası ticaret ve lojistik ile ilgili bilgi verilmiş, bunlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonra eğitim ve Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümündeki eğitimden söz edilmiş, bu konularda yapılan benzer çalışmaların sonuçları irdelenmiştir.

2.1. Uluslararası Ticaret ve Lojistik İlişkisi

Ticaret uygarlık ile başlayan günümüze kadar gelen bir olgudur. Uluslararası ticaret kavramı ise, ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretini ifade etmektedir. Yaşamın temel unsurları olan üretim, değişim ve tüketimin bir uzantısı olan uluslararası ticaret kavramı, dar anlamda yalnızca farklı ülkelerdeki ekonomik kuruluşlar veya

bireyler arasındaki mal ticaretini kapsarken, geniş anlamda da uluslararası mal ve hizmet alışverişini (görünür ve görünmez ihracat ve ithalat), sermaye devrini, insanların hareketini (turizm), haber ve bilgi aktarımını içermektedir (Grozdanovska, 2017: 112).

Uluslararası ticaretin doğuşunda ülke içinde üretilmeyen malların dışarıdan ithal edilmesine ve ülke içinde üretilen malların başka bir ihtiyacı olan ülkeye ihraç edilmesi durumu temel unsur olmuştur. Bu unsur sayesinde modern dünyada çeşitli ulusal ekonomiler arasında karşılıklı bağımlılık mevcuttur, hatta bugün kapalı ekonominin örneğini bulmak oldukça zordur (Vijayasri, 2013: 111). Ülkelerin birbirleri ile olan bağımlılıklarının artması sonucunda herhangi bir durumda oluşan fiyat farklılıkları uluslararası ticaret ile dengeye gelmektedir.

Ülkeler arasındaki mal ve hizmetin alım satımını içeren uluslararası ticaret, küresel ekonomi ve ülkelerin ekonomik kalkınması için önemli bir faaliyettir (Bilgin ve Kazancı Sunaoğlu, 2022: 327). Türker (2009: 87) de uluslararası ticaretin, kaynak verimliliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve bu bağlamda, “teknolojik gelişme ve bilginin yayılımını sağlayarak, yurtiçi rekabet ve beşeri sermaye stoku artışlarına yol açarak”, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini dile getirmektedir. Bir ülkenin güven, refah ve gelir seviyesi hakkında yorum yapmak o ülkenin ekonomik göstergelerinden geçmektedir. Uluslararası ticaretin hacmi ise bu göstergeler arasında oldukça önemli bir konumdadır.

Kavram olarak lojistik, ilk olarak askeri alanda ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında lojistik kavramı, kapsamını ve konu sınırlarını genişletmiştir. İşletmelere ve lojistik firmalarına yeni hizmet olanağı ve gelişme imkânı sunmaya adım atarak ekonomi ve sektör çerçevesinde yerini sağlama almıştır (Bozyiğit ve Özkan, 2020: 565). Lojistik kavram olarak yeni olmasına karşın, özellikle işletme aktivitesini rekabet gücü tarafından etkilediği için büyük öneme sahip konumdadır. Kavramdan alanyazında ilk kez 20. yüzyılda bahsedilmesine rağmen, lojistik önemini zamanla artırmıştır (Duran ve Çelikkaya, 2019: 152).

Dünya şartlarının değişmesi ile birlikte toplumun ihtiyaçları ve işletmelerin çalışma biçimleri süratle yenilenecek rekabet usullerinin geliştirilmesine öncü olmuştur. Bu vaziyet ise lojistik faaliyetlerinin önemini çoğaltmıştır (Küçük, 2011: 29). Günümüzde alıcı gereksinimleri doğrultusunda ilerleyen, çeşitlenen ve devamlı yenilenen ve gelişen lojistik hizmet sağlayıcıları, işletme faaliyetleri kapsamında önemli bir konuma sahip hale gelmiştir (Türkoğlu ve Duran, 2019: 87). Küresel rekabet düzeyinin giderek çoğaldığı bu dünyada işletmelerin mal veya hizmetlerini belirli hedef pazarlar içinde bulunan diğer rakip işletmelerden daha emin adımlarla, süratli ve daha uygun maliyetle erişime sağlama isteği temel lojistik faaliyetlerini ön plana çıkartmıştır. Lojistik sektörü genel bir bakış ile mamulün üreticide bulunan kaynağından başlayıp harcadığı yere erişene kadar geçen süre zarfında yaşanan, süreç dahilindeki tüm faaliyetleri kapsadığı için ülkeler yaptığı iç ve dış ticareti lojistik sektörü sayesinde gerçekleştirmektedir. Böylelikle büyük avantaja sahip olmak isteyen işletmelerin lojistik yönetimine olan ilgisi de artış göstermiştir (Bozyiğit ve Özkan, 2020: 566).

İşletmelerin hedeflerini gerçekleştirmesinde etkili olan rekabet; maliyet, nitelik, hizmet, destek gibi bir hayli etmenle ilişki içerisinde. Rekabetin giderek çoğalan baskısıyla işletmelerin hayatını devam ettirebilmesi için bu etmenlerde üstünlük sağlamaları gerekmektedir (Çekerol ve Kurnaz, 2011: 51). Lojistik faaliyetleri işletmelerin rekabet düzeyine doğrudan etkide bulunur hale gelmiştir (Tekin, Zerenler ve Bilge, 2005: 116).

Küresel olarak artan ticaret hacmi ülkelerin rekabetçi konuma gelmesiyle gün geçtikçe lojistik faaliyetlerin önemini artırmaktadır. Zayıf bir lojistik altyapısı ve operasyonel süreç küresel ticaret entegrasyonunun önünde büyük bir engel olabileceğinden, lojistik hizmetlerinin kalitesi ve verimliliği uluslararası ticaret için önem taşımaktadır (Gani, 2017: 279). Bu nedenle lojistik uluslararası ticaretin kilit unsurlarından biri haline gelmiştir. Uluslararası ticaretin gelişmesi lojistik alanında olumlu değişime neden olmuştur (Bilgin ve Kazancı Sunaoğlu, 2022: 327). Nitekim uluslararası ticaret bir kuruluşun tedarikçiden ürünü satın alıp bunu taşımak için lojistiği kullanıp nihai malı başka ülkede kâr ile satması prensibine dayanmaktadır. Böylece uluslararası ticaretteki gelişmeler lojistik kullanımını artırmakta ve bu artış lojistiğin gelişimini mecbur kılmaktadır (Korkut, Yavuz ve Zeren, 2021: 78). Bu bir döngü içerisinde sürüp gitmektedir. Lojistik sektörü işletmelerin ithalat ve ihracat ile ilgili işlemlerini etkin olarak tamamladığından uluslararası ticareti kolaylaştırmaktadır. Lojistik ve uluslararası ticaret birleşiminde oluşturduğu kolaylık ile ülkelerin kalkınmasında ve ekonomik büyümelerinde etkili olmaktadır (Korkut ve diğerleri, 2021: 78).

2.2. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Eğitimi

Eğitim kavramı çok taraflı olup birçok tanıma sahiptir. Eğitim kavramının çok taraflı olması sebebi ile kavram

psikolojik, politik, dini, sosyal, felsefi ve ahlaki yönden birçok araştırmaya konu olmuştur (Başak, 2020: 375). Eğitim tarihin bütün dönemlerinde temel olarak yaşamaya ve üretmeye yönelik değerleri ortaya çıkaran, toplu olarak refahın ve kalkınmanın değer temelini oluşturan, ülkelerin gelişmişlik düzeyini tanımlayan başlıca etkenlerden biridir (Özkan, 2018: 52). Eğitim, çevre meselelerinin çözüme kavuşturulmasında da ilk akla gelen çözüm yolu olduğu için insanı insan yapan bilgi, beceri ve davranışlar eğitim yolu ile kazandırılmaktadır (Çelikkıran, 1995: 569). İnsanlar eğitim sayesinde deneyim elde etmektedir.

Lojistik eğitimi kapsamında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin, tüm sektörlerde olduğu gibi lojistik sektöründe de bilgili, donanımlı ve kalifiye insan gücüne gereksinim vardır (Özkan, 2018: 52). Sektördeki rekabet gücü düşünüldüğünde bu açıdan olabildiğince mühim bir unsur olan nitelikli ve donanımlı işgücü gereksinimi, dünyadaki ve Türkiye'deki eğitim algısını ön plana çıkartmaktadır. Eğitim ile beraber mesleki bilgileri ve deneyimi elde etmeyi başaran insanlar eğitilmiş, donanımlı ve kalifiye elemanlar olarak lojistik sektöründe kolaylıkla istihdam edilmektedir. Nitelikli iş gücünün işletmelerde bulunması hem ülkelerin sektörel olarak kalkınmasına hem de genel gelişime katkı sağlamaktadır (Özkan, 2018: 52).

Küreselleşme ve elektronik ticaret faaliyetlerinin çoğalması lojistik sektörünün önemini artırmış ve lojistik faaliyetler, 2006 yılında Dünya Rekabet Edebilirlik sıralamasında Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü tarafından en önemli rekabet etkenlerinden biri olarak kabul görmüştür (Özoğlu, Senir ve Büyükkelik, 2020: 20). Lojistik ve ticaret alanındaki büyümeler ve çalışmalar göz önüne alındığında uluslararası ticaret ve lojistik eğitimi büyük bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Uluslararası ticaret ve lojistik kesintisiz büyüyen ve değişen yapısı ile multidisiplin anlayışına sahip sektör konumunda olduğu için çalışanların da bu sektöre dair donanım ve kabiliyetlerinin olması beklenmektedir (Akkoca, 2012: 80).

Türkiye'de üniversite bazında lojistik ile ilgili ilk bölüm programı 1988 senesinde 9 Eylül Üniversitesi Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Yüksek Okulu bünyesinde kurulmuştur (Küçüksolak, 2006: 58). Daha sonra ilerleyen senelerde lojistik sektörünün hacim kazanması ile dünyada ve Türkiye'deki süratli gelişimin de etkisiyle bir hayli üniversitede bölüm olarak lojistik ve tedarik zinciri yönetimi açılmıştır (Şahin, 2018: 29). Lojistik ve uluslararası ticaret ilişkisinin öneminin kavranmasıyla Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümleri açılmaya başlanmıştır. Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümlerinde ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde eğitim verilmektedir. Rekabetin ön planda olduğu günümüz koşullarında işletmeler ürün niteliklerini artırırken maliyetlerini de eksiltme peşindedir. İşletmeler bu sebeple işletmeye değer katacak işgücü istihdam ederek maliyetleri azaltmak istemektedir (Şahin, 2018: 29).

Lojistik tarih olarak çok eski olmayan bir sektördür. Türkiye'de bu sektörde çalışanların farklı dallarda eğitim aldıkları görülmektedir. Sektöre istihdam açısından eleman yetiştirecek programlar kadar bu programlarda verilen eğitimin niteliği de önemlidir. Çünkü Türkiye'de lojistikle ilgili bölümlerin sayısının hızlı ve kontrol dışı artışı beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Yapılanmadaki plansızlık, açılan bölümlerin Türkiye'nin ve sektörün ihtiyacı dışında açılmasına, altyapının olmamasına, öğretim üyesi kadrosunun alan dışı olmasına ve yetersiz eğitime sebebiyet vermiştir (Bozyiğit, 2016: 136). Sorunların başında yanlış müfredat gelmektedir çünkü lojistik bölümüne sahip olan üniversitelerin mevcut hocalarına göre oluşturulan ders programları uluslararası standartlara da uymamaktadır (Bozyiğit, 2016: 136-137).

2.3. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Alanyazın incelendiğinde alınan eğitimin iş yaşamına etkileri konusunda farklı bölümlerde yapılan nicel çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin Atalay Bayer, ve Çelik (2018) Büro Yönetimi, Bankacılık, İşletme ve Dış Ticaret ön lisans mezunlarının aldıkları eğitimlerin iş hayatlarına etkilerini inceledikleri çalışmalarında eğitim boyunca kazanılan yeterliliklerin, bu programlardan mezun olanların çalışma hayatında önemli ve yol gösterici olduğunu, bilgisayar temelli derslerin mezunların iş hayatına önemli etkisi olduğunu, bu nedenle mutlaka müfredatta yer almaları gerektiğini, müfredatlardaki yabancı dil ve bilgisayar eğitiminin özellikle uluslararası işletmelerde çalışanlar için yetersiz olduğunu belirtmiştir. Kayaalp (2018) Bilgisayar Programcılığı ön lisans mezunlarının aldıkları eğitimin iş bulmalarına katkısını araştırdığı çalışmasında Bilgisayar Teknolojisi Programı mezunlarının aldıkları eğitimin iş bulmalarında yeterli olmadığını düşündüğünü, katılımcıların çok az bir kısmının alanıyla ilgili bir işte çalıştığını, mezunların staj yaptıkları yerlerdeki iş imkânlarını değerlendirdiklerini, piyasada etkin rol oynayan işletme çalışanlarının katılımıyla "kariyer günleri" düzenlenmesinin öğrencilerin iş bulmasına katkı sağlayacağını tespit etmiştir.

Doğrudan Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü ile ilgi olmasa da lojistik eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar

da mevcuttur. Örneğin Öktem ve Şahin (2011), lojistik eğitimi verilecek bölgenin şartlarının sektörün ihtiyaçlarını belirlerken önemli olduğunu, çalışma yaptıkları bölge için ihtiyaç duyulan akademik eğitimde; depolamanın, uluslararası lojistik mevzuatı ve dış ticaret işlemlerinin, tedarik zinciri yönetiminin, taşımacılık ve sigorta hukukunun, dağıtımın, gümrük mevzuatının, İngilizce, Arapça veya Rusça vb. dillerden birinin veya birkaçının bilinmesinin ve son olarak bilişim teknolojilerinin çok iyi kullanılmasının gerektiğini vurgulamışlardır. Akkoca (2012) Türkiye'deki lojistik eğitimi ve gelecek öngörüsünü incelediği çalışmasında lojistik sektörünün araştırma ve geliştirme projeleri ortaya koyması gerektiğini, lojistik trafiğinin en yaygın olduğu bölgelerde verilen lojistik eğitiminin artırılmasını, var olan akademisyen sorununun çözümü için alanında uzman akademisyenler yetiştirilmesini, seçmeli derslerin yoğun olduğu müfredat ile lojistiğin alt dallarında uzmanlaşmanın yolunun açılmasını önermiştir.

Wansavatkul (2013) lojistik eğitiminin girişimciliğe etkisini araştırdığı çalışmasında, lojistik eğitimi veren programların düzenli olarak müfredat güncellemesi yaptığını, bunun için de sektör temsilcileri, mezunlar gibi paydaşlardan anket veya görüşme yöntemini kullanarak veri topladığını, İngilizce ve staja önem verdiğini, öğrencilerini değişim programlarına yönlendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca üniversitelerin, mezunlarını daha iyi hazırlamak ve işletmeler tarafından istihdam edilebilir olmak için beceri geliştirme seminerleri, eğitimler ve çalıştaylar düzenlemeyi bir gereklilik olarak gördüğünü, bu sayede öğrencilerini yerel endüstrilerle bağlantı kurmaya motive ettiklerini, hem öğrencilerinin becerilerini geliştirdiklerini, hem de yerel işletmeler tarafından fark edilmeleri ve istihdam edilme olasılıklarının yüksek olmasını sağladıklarını vurgulamaktadır.

Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014) çalışmalarında Türkiye'deki lojistik programlarının sadece yarısında staj zorunluluğunun bulunduğunu, sosyal sorumluluk dersi olan üniversite sayısının az olduğunu, yabancı dil ve sektörle işbirliğinin geliştirilmesine ağırlık verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Hocaoglu, Güner ve Coşkun (2015) lojistik bölümü hocalarının sektörle işbirliğinin sınırlı olduğunu, sektörün öğrencilere verilen eğitimden memnun olmadığını, staj süresinin kısa olduğunu ve bunun mutlaka artırılması gerektiğini belirtmektedir.

Çıkmak (2016) Türkiye'de lojistik eğitimi incelediği çalışmasında müfredatta Taşımacılık ve İşletme Yönetimi gibi derslerin ağırlıkta olduğunu, müfredat hazırlanırken yurt dışında bulunan üniversitelerin de müfredatlarının incelenmesi gerektiğini, ek olarak sektörle iş birliğine önem verilip müfredat oluşturulurken sektörün de görüşlerinin alınmasını, sektör ile protokollerin yapılıp teoriden ziyade uygulamaya ağırlık verilmesini ve son olarak yüksek lisans ve doktora programlarının açılıp bu alanda yetişen hocaların bölümde ders vermesinin önemini ifade etmiştir. Bozyiğit (2016) Türkiye'deki lojistik lisans bölümlerinin ders programlarını analiz ettiği çalışmasında lojistik alanında yetişmiş insan gücünde eksiklik olduğunu ve bu konuda hocaların kendilerini geliştirmesi gerektiğini, Türkiye de lojistik bölümlerinin işletme ağırlıklı olduğunu, öğrencilerin sektörde çalışanlarla tanıştırılıp uygulamaları yerinde görmesi ve ödev verilmesinin sektörle ilişkileri güçlendireceğini, teknik gezilerin artırılmasını, lisans bölümünün müfredatında çevre ve tersine lojistikle ilgili derslere yeterince yer verilmediğini, yabancı dilin başarıyı etkileyen doğrudan bir unsur olduğunu, buna rağmen verilen yabancı dil eğitiminin yetersiz olduğunu ve mevcut müfredatın revize edilip yabancı dil saatinin artırılması gerektiğini saptamıştır.

Lander (2016) lojistik eğitimiyle ilgili çalışmasında öğrencilerin ilgi eksikliği olduğunu, iş dünyasından yeterli desteğin gelmediğini, mezun yetkinliklerini artırmak ve mezunların endüstri ile ilgili beceriler geliştirmelerini sağlamak için yükseköğrenimin endüstri ile daha yakın ilişkiler kurması gerektiğini tespit etmiştir. İnce, Bozyiğit ve Çelenk (2016) lojistik sektörünün üniversitedeki lojistik eğitimi değerlendirdikleri çalışmasında mezunlarda yabancı dil ve analitik düşünme yeteneğinin olmasının beklendiğini, lojistik sektörde genellikle İİBF mezunlarının istihdam edildiğini, stajda verilen eğitimin çok yetersiz olduğunu bu nedenle mezunlarda tecrübesizliğin görüldüğünü, Dış Ticaret Evrakları ile ilgili bir dersin mutlaka bu bölümlerin müfredatında olması gerektiğini ortaya koymuştur. Şahin (2018) lojistik eğitimi standartları, mesleki yeterlilik, Bologna süreci ve Türkiye kıyaslamasını incelediği çalışmasında, Türkiye'de lojistik eğitiminde verilen derslerin tam olarak amacına uygun olmadığını, gerekli bilgi ve beceriye sahip mezunları sektöre kazandırmak için verilen derslerin standart hale getirilmesi gerektiğini, eğitim veren öğretim elemanlarının sektör tecrübesi edinmesi için sektör temsilcileri ile işbirliği yapılmasının önemli olduğunu, eğitim kitaplarının yetersizliğinin giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sayın ve Küçük (2020) lojistik bölümünü tercih edenlerin sektörden beklentilerini ele aldığı çalışmasında, staj ve okul müfredatının öğrencilerin beklentilerini karşılayabilecek ve sektöre hazırlayıcı nitelikte olduğunu, danışmanlıkların iyileştirilmesi gerektiğini, öğrencilerin eğitim

kalitesini yükseltme, seminer ve kapsamlı eğitim istediklerini, bu bağlamda öğrencilerin memnuniyetinin artırılarak sektöre ilişkin kariyer planlamasında yönlendirilmesini, okumadan çok görerek ve uygulayarak öğrenmeleri için seminer, konferans ve etkinliklerin genişletilmesi gerektiğini, sektörde cinsiyet ayrımının olmadığını, aynı zamanda lojistiğin sadece yük taşımacılığından ibaret olmadığını saptamıştır.

Özoğlu ve diğerleri (2020) lojistik öğrencilerinin sektörden beklentilerinin yüksek olduğunu, kişisel gelişimleri için yabancı dil ile konferans ve panel gibi etkinliklerin düzenlenmesini önemsediklerini, staj yapan öğrencilerin okulda öğrendikleri teorik eğitimi staj yaparken uygulamaya kolaylıkla aktaramadıklarını ortaya koymuştur. Bayat ve Bıyıklı (2022) lojistik eğitiminde öğrencilerin uygulamalı eğitime yönelik algılarını inceledikleri çalışmalarında, öğrencilerin uygulamalı eğitim öncesinde teorik derslerde edindikleri bilgileri somutlaştırmada zorluk yaşadıklarını, önceleri uygulamalı eğitime karşı olumsuz algıya sahip olduklarını ancak uygulamalı eğitim aldıktan sonra bu algılarının değiştiğini ifade etmiştir. Demirtaş ve Demirtaş (2022) lojistik sektörünün üniversitelerden beklentilerini araştırdıkları çalışmada, lojistik bölümlerinin uygulamaya önem vermeleri ve öğrenci işveren buluşmasına ortam hazırlamalarının önemini, bitirilen üniversite ve not ortalamasının işveren tarafından çok önemsenmediğini, staj deneyimi, yabancı dil, meslek dışı faaliyetler, iletişim, teknik beceri, takım çalışması ve problem çözme gibi kriterlerin önem arz ettiğini, bu bağlamda lojistik bölümlerinin uygulamayı artırma gereksinimlerini, lojistik müfredatının geliştirilmesi gerektiğini, pratik öğretimin güçlendirilmesini, saha ile okulun buluşmasını, uygulamalı öğretimin en az teorik kadar önemli olduğunu, okulun lojistik işletmelerle işbirliği yapması gerektiğini vurgulamıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu kısımda araştırmanın amacı ve önemi, evren ve örnekleme, veri toplama ve analiz yöntemi ile geçerlik ve güvenilirliği hakkında bilgiler sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Uluslararası ticaret ve lojistiğin önem kazanması ve bu sektörde çoğunlukla farklı bölüm mezunlarının çalışıyor olması hem vakıf hem de devlet üniversitelerinde uluslararası ticaret ve lojistikle ilgili bölümlerin ardı ardına açılmasına neden olmuştur. Ancak, lojistikle ilgili bölümlerin açılmasından ziyade, bu bölümlerde eğitim gören öğrencilerin, sektörün ihtiyaç duyduğu bireyler olarak mezun olması önem taşımaktadır. Bu nedenle verilecek eğitimin lojistik sektörünün ihtiyacına göre belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda da üniversite mezunlarının işe başladıkları ilk yıllarda adaptasyon sorunu yaşadıkları, bunun başlıca nedeninin ise öğrencilerin yaptıkları stajın ve aldıkları eğitimin yetersizliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Kayaalp, 2018: 36). Öte yandan öğrencilerin, bilgilerini maksimum kapasitede kullanabilmeleri, örneğin işgücü piyasasına etkili bir giriş yapmak gibi hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için sosyal etkileşim becerilerini geliştirmeleri gerektiği yani entelektüel faaliyetlere katılmanın başarıya katkıda bulunduğu da vurgulanmaktadır (Atalay ve diğerleri, 2018: 74). Alanyazında lojistik eğitimi ve müfredatı ile ilgili çeşitli çalışmalar (Bayat ve Bıyıklı, 2022; Bozyiğit, 2016; Çalışkan ve Öztürkoğlu, 2014; Çıkmak, 2016; Lander, 2016; Şahin, 2018) ve farklı bölümlerden mezun olan kişilerin aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini araştıran yayınlar (Atalay ve diğerleri, 2018; Kayaalp, 2018) bulunmasına rağmen, Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünden mezun olanların aldıkları eğitimin iş bulmalarına faydasını inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olup alanıyla ilgili bir işte çalışan kişilerin aldıkları eğitimi, eğitimleri süresince yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Bu ana amaç altında:

- 1) UTL bölümü olan üniversitelerin müfredatlarına öğrencilerin daha kolay iş bulabilmesi veya iş yaşamında daha başarılı olabilmeleri için gereken dersleri koyabilmeleri için öneride bulunmak,
- 2) Stajların daha verimli ve iş bulmayı kolaylaştırıcı olmasını sağlamak adına mezunların deneyimlerine dayanan verilere ulaşmak,
- 3) Mezunların eğitim, iş bulma ve iş yapma ile ilgili fikirlerini ön plana çıkartarak üniversitelerin Kariyer ve mezun ofislerine katkı sunmak,
- 4) UTL bölümü ile ilgili bu alanda çalışmaya rastlanılmadığı için alanyazına katkı sunmak hedeflenmektedir. İş arama sürecinden geçmiş ve çalışma hayatını deneyimlemiş mezunlardan alınacak görüşler üniversitelerin sektör ile iç içe olmasını, güncel gelişmeleri takip etmesini ve müfredat başta olmak üzere eğitim

stratejilerinin daha yararlı olmasını sağlayacaktır. Üniversitelerde verilen eğitimlerin belirli zamanlarda değişen şartlara göre güncellenmesi gerektiği için yapılan iyileştirmelerin hedeflenen verimlilik ve kaliteyi yakalamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacının açık ve gerçekçi olduğu, ek olarak ulaşılabilecek sonuçların bu bölümlerin bulunduğu üniversitelere faydalı olacağı umulmaktadır.

3.2. Araştırmanın Tasarımı ve Araştırma Sorusu

Araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda; araştırılacak konu detaylı olarak doğal ortamında ele alınmakta ve sorunun analizinin keşfedilmesine yönelik tümevarımsal bir yöntem kullanılmaktadır (Creswell, 2013: 89). Araştırmanın deseni olgu bilimdir. Olgu bilim, insanların belli bir kavram veya olayla ilgili bakış açılarını, duygularını ve algılarını dile getirmelerini sağlayan ve bu olguyu nasıl deneyimlediklerini açıklamak için başvurulan bir yöntemdir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020: 156). Olgu bilim deseninde farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olaylara odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78).

Araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlandığı için hipotez oluşturulmamıştır. Araştırma temelde iki ana soruya dayanmaktadır. Araştırmanın soruları aşağıdaki gibidir:

- 1) UTL lisans programı mezunları üniversitede aldıkları eğitimi ve bu süreçte yaptıkları faaliyetleri nasıl değerlendirmektedir?
 - 2) UTL lisans programı mezunlarının üniversitede aldıkları eğitimler iş bulma sürecini nasıl etkilemiştir?
- Araştırmanın iki ana sorusuna uygun olarak alt sorular belirlenmiş ve katılımcılara açık uçlu olacak şekilde sorulmuştur.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olmuş ve mezun olduğu program ile ilgili bir işte çalışan (lojistik firmaları veya bölümü, ithalat- ihracat firmaları veya bölümü, gümrük, depolama, taşımacılık vb.) kişiler oluşturmaktadır. Yökatlas'a göre 2021 yılı için ikinci öğretim ve burs durumları da dahil olmak üzere 53'ü fakültede, ikisi yüksekokulda olmak üzere toplam 55 Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü mevcuttur (Yökatlas, 2021). Evrenin tamamını net olarak belirlemek ve hepsine ulaşmak mümkün olmadığı için örneklem seçilmiştir. Araştırma nitel bir araştırma olduğu için nitel araştırmalara daha uygun olan ve bu araştırma türünde daha çok tercih edilen tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013: 80) de olgu bilim araştırmalarında veri kaynaklarının araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek bireyler olduğunu ve bunun için de kartopu yönteminin uygun olduğunu vurgulamaktadır. Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde bulunduğu için her iki üniversiteden mezun olan katılımcıların örnekleme dahil edilmesine dikkat edilmiştir.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemek alanyazında çeşitli yöntemler ve sayılardan bahsedildiği için daha kolaydır. Ancak nitel çalışmalar için net bir örneklem büyüklüğü mevcut olmayıp bu konuda farklı fikirler bulunmaktadır. Türnüklü (2000: 543), nitel araştırmalarda örneklem sayısının zaman, kaynak ve araştırılan konunun amacına hizmet edecek şekilde değişebileceğini, örneklem büyüklüğü ya da küçüklüğünün, araştırmacının gereksinim duyduğu bilgi miktarının karşılanıp karşılanmadığı hususunda önem arz ettiğini belirtmiştir. Yıldırım ve Şimşek ise (2013: 124), araştırma sorusunun cevabı olabilecek bulguların birbirini tekrar etmeye başladığı noktaya kadar veri toplanmasının gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda Başkale (2016: 27) de, geçerlilik ve güvenilirlik göz önünde bulundurularak nitel araştırmalarda araştırma verilerinin birbirini tekrar eder duruma geldiği anda örneklem sayısının sınırlandırılabilir olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle araştırmaya katılımcı eklemeye cevapların birbirini tekrar etmeye başladığı 18. katılımcıda son verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Mezun Olunan Üniversite	Çalışılan Sektör	Çalışılan Bölüm
Katılımcı 1	Kadın	27	Bekâr	Devlet	Lojistik	Müşteri Hizmetleri
Katılımcı 2	Erkek	25	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 3	Kadın	26	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 4	Erkek	26	Evli	Vakıf	Lojistik	Satış
Katılımcı 5	Erkek	28	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Satış
Katılımcı 6	Kadın	29	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 7	Kadın	27	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 8	Kadın	26	Evli	Devlet	Uluslararası Ticaret	Müşteri Temsilcisi
Katılımcı 9	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 10	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Denetmen
Katılımcı 11	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Denetmen
Katılımcı 12	Kadın	22	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 13	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Operasyon
Katılımcı 14	Kadın	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Satış
Katılımcı 15	Kadın	26	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 16	Erkek	25	Bekâr	Devlet	Lojistik	Depo Yönetimi
Katılımcı 17	Erkek	25	Bekâr	Devlet	Lojistik	Depo Yönetimi
Katılımcı 18	Kadın	25	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon

Katılımcıların 9'u kadın, 9'u erkektir. 22 ila 29 yaş aralığında olan katılımcıların sadece 3 tanesi evli olup diğerleri bekar. 6 katılımcı vakıf, 12 katılımcı ise devlet üniversitesi mezunudur. 5 katılımcı uluslararası ticaretin yoğun olduğu bir işte çalışırken, 13 katılımcı lojistik sektöründe istihdam edilmektedir. 9 katılımcı da operasyon bölümünde çalışmaktadır.

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Veriler derinlemesine görüşme yöntemi vasıtasıyla toplanmıştır. Derinlemesine görüşme yönteminde araştırılan konuyu ayrıntılı bir biçimde incelemek için katılımcılarla yüz yüze, telefonla veya online görüşmeler yapılmakta, onlara açık uçlu 5N 1K soruları sorulmaktadır. Bu yöntem ile insanların duygu, düşünce, algı ve deneyimleri belirlenmektedir. Görüşülen kişi gerçek hayatta olay, aktivite ve mekanların dahilinde ele alınıp bütün dinamikleriyle anlaşılmasına çalışılmaktadır (Johnson, 2002: 106).

Araştırmada mezunların farklı şehirlerde çalışıyor olması nedeniyle yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemi kullanılamamış, bunun yerine eş zamanlı online görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Salman Yıkılmış (2020:186) katılımcıların geniş bir coğrafi alana yayılı olduğu çalışmalarda online görüşme yönteminin hem zaman ve maliyet hem de katılımcılara ulaşmak için oldukça uygun bir yöntem olduğunu dile getirmektedir. Her bir katılımcı ile katılımcının uygun olduğu saatte Meet aracılığıyla online görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar izin vermediği için görüşmeler kayıt altına alınamamış ancak not tutma yöntemiyle söylenenler kağıda dökülmüştür. Görüşmeler 14 Temmuz – 22 Ekim 2022 tarihleri arasında yapılmış olup yaklaşık olarak 25-30 dakika sürmüştür.

Sorular sorulurken yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcılara daha kolay iş bulma veya yaptıkları işe göre müfredatta olması gereken dersler ve bu derslerin nasıl işlenmesi gerektiği, staj veya 7+1 uygulamasının iş bulma veya çalışma hayatına etkisi, işe başladıklarında eğitim anlamında kendilerinde gördükleri eksiklikler, iş bulma sürecinde neler yaşadıkları, bu konuda eğitimlerinin veya üniversitelerinin nasıl bir rol oynadığı, lisans eğitimi boyunca iş bulmak için neler yaptıkları, şu an eskiye gidebilseler neleri daha farklı yapacakları, okullarını okul sanayi işbirliği durumu ve bunun kendilerini nasıl etkilediği, öğrenciyken mesleki beklentileri ile şu anki durumları arasında fark olup olmadığı gibi sorular sorulmuştur. Sorular oluşturulurken öncelikle alanyazındaki benzer çalışmalar (Atalay ve diğerleri, 2018; Kayaalp, 2018; Şahin, 2014) detaylı olarak taranmış, sorular netlik kazandıktan sonra dört kişi ile ön test yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırmanın analizinde içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri beraber kullanılmıştır. İçerik analizi, elde edilen bulguların kayıt altına alınarak sistemli bir şekilde yorumlanması ve analiz imkânı sağlama açısından

nitel araştırmalarda kullanılmaktadır. Betimsel analiz ise verilerin kategorize edilmesi, özetlenmesi ve okuyucunun araştırılan konuyu kaynak olarak yorumlayabilmesini sağlamaktadır (Coşkun Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2015: 324). İçerik analizinde tanımlanmaya çalışılan ve birbiriyle ilişkisi kurulan veriler belirli tema ve kavramlar altında bir araya getirilerek yorumlanmaktadır (Karataş, 2015: 3). Betimsel analizde ise amaç elde edilen bulguları belirli temalar altında düzenlenmiş olarak okuyucuya sunmaktır, bu nedenle görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için alıntılara sık sık yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 256). Araştırmada da bulguların kolay anlaşılması için bulgular tablolar halinde sıklık ve yüzde belirtilerek sunulmuş, her tablonun altında en az üç katılımcının ifadesine doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiştir.

3.6.Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırma ister nicel ister nitel olsun geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması oldukça önemlidir. Creswell (2017: 201) “Nitel çalışmalarda geçerlik belirli süreçler vasıtasıyla bulguların doğruluğu için araştırmacı kontrolünü ifade ederken, nitel güvenirlilik farklı projeler ve araştırmacılar açısından da araştırmacının yaklaşımının tutarlılığını işaret etmektedir” demektedir.

Araştırmanın geçerliği için öncelikle oluşturulan sorular araştırma alanında uzman iki akademisyene gösterilip kapsam geçerliği sağlanmış, onlardan onay aldıktan sonra da dört kişi ile ön test yapılarak görünüş geçerliği elde edilmiştir. Geribildirimler sonucu görüşme formuna son şekli verilmiştir. Ek olarak soruların oluşturulmasından görüşmelerin yapılmasına kadar her aşama detaylı olarak yöntem kısmında anlatılmış ve bulguların verildiği her bir tablonun altında üç katılımcının görüşüne yer verilerek bu görüşler alıntılanmıştır. Güvenirliliği sağlamak için ölçülen olgunun geçen zaman içinde aynı biçimde ölçülmesine olanak veren zamana dayalı güvenirlilik ve aynı zaman diliminde birden fazla araştırmacının bir olguyu ölçmesi ile yapılan gözleme dayalı güvenirlilik yöntemleri bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 294). Türnüklü (2000: 550-551), de derinlemesine görüşme yönteminin kullanıldığı çalışmalarda güvenirlilik için ön testin mutlaka yapılmasının gerekli olduğunu, katılımcılara sorulan soruların aynı olması dışında aynı biçimde sorulmasını ve bulguların tutarlı olmasına dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu araştırmada güvenirliliği sağlamak için zamana dayalı güvenirlilik yöntemi kullanılmış olup bulgular araştırmacı tarafından ilk olarak 23-26 Ocak 2023, sonra da 20-23 Şubat 2023 tarihlerinde iki kere analiz edilmiş ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

4.Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde katılımcılara sorulan sorular ve onların verdiği yanıtlar tablolar halinde kısa cevaplar altında ve sayısallaştırılarak sunulmuştur. Araştırmaya 18 kişi katılmasına rağmen bazı katılımcılar sorulara birden fazla cevap verdiği için bazı cevapların toplamı 18’den fazladır (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların İlk Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
İşe ilk başladığımızda eğitim anlamında kendinizde bir eksiklik hissettiniz mi?	Evet	14	78
	Hayır	4	22
	Toplam	18	100
Cevabınız evet ise bu neydi?	Uygulamada Eksiklik	14	100
	Toplam	14	100
	Baba İşi	1	25
Cevabınız hayır ise neden?	Stajın Faydası	2	50
	Erasmus’un Faydası	1	25
	Toplam	4	100

Tablo 2’de katılımcıların işe ilk başladıklarında eğitim anlamında kendilerinde bir eksiklik hissedip hissetmedikleri ile ilgili soruya verdikleri cevaplar görülmektedir. Tabloya göre 14 katılımcı bu soruya evet cevabını vermiştir. Evet cevabını veren katılımcıların hepsi de bu eksikliğin teorik ile pratiğin farklı olmasından yani uygulama eksikliğinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Eksiklik hissetmeyen katılımcılar ise bunun nedeni olarak çalıştıkları işin baba işi olduğunu, stajda işi öğrendiklerini ve Erasmus nedeniyle işe kolay adapte olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şöyledir:

“Evet çok hissettim. Teorik ve uygulama birbirinden bambaşka, verilen dersler, kitabi yazılar uygulamada böyle değil” (Katılımcı 3)

“Evet hissettim, teorideki bilgilerin uygulamada eksikliğini hissettim. Pratik eksiklerimiz var.” (Katılımcı 8)

“Babamdan dolayı hissetmedim, 20 yıldır bu işin içinde, hafta sonları hep yanında çalıştım.” (Katılımcı 9)

Tablo 3’e göre katılımcıların hepsi müfredatta eklenmesi gereken dersler olduğunu düşünmektedir. %36,4 ile Lojistik Belgeleri en çok önerilen derstir. Bu dersi %13,6 ile Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Mesleki İngilizce, %9,1 ile zorunlu staj izlemektedir. İletişim Teknikleri, Stres Yönetimi, Lojistik Maliyet Analizi, Gümrük İşlemleri, Dış Ticaret Mevzuatı ve Coğrafya dersleri de tavsiye edilen diğer derslerdir. Katılımcıların verdiği cevaplardan bazıları aşağıdaki gibidir:

“Müşteri ilişkileri dersi ve İletişim Teknikleri dersi, Stres Yönetimi dersi verilmeli. Çünkü müşteri ile konuşurken sakın kalmalısınız.” (Katılımcı 1)

“Dış ticarete kullanılan belgelere daha çok önem verilmeli hem teorik hem uygulama olarak” (Katılımcı 11)

“Staj gibi uygulama dersi olabilir, haftalık işletmelere gidilebilir. Çünkü bilgi bir yere kadar, görmemiz gerekiyor.” (Katılımcı 17)

Tablo 3. Katılımcıların İkinci Soruya Verdikleri Cevaplar

	Cevaplar	n	%
Yaptığınız işi düşünerek müfredatta mutlaka olmalı dediğiniz ders var mı?	Evet	18	100
	Toplam	18	100
	Lojistik Belgeler	8	36,4
	Müşteri İlişkileri Yönetimi	3	13,6
	Mesleki İngilizce	3	13,6
	Zorunlu Staj	2	9,1
Varsa bunlar nelerdir?	İletişim Teknikleri	1	4,5
	Stres Yönetimi	1	4,5
	Lojistik Maliyet Analizi	1	4,5
	Gümrük İşlemleri	1	4,5
	Dış Ticaret Mevzuatı	1	4,5
	Coğrafya	1	4,5
	Toplam	22	100

Tablo 4’ten katılımcıların daha kolay iş bulabilmek için % 39,1 İngilizce hazırlık, % 21,7 staj gibi uygulama dersleri, % 17,4 kişisel gelişim, %13 lojistik yazılımla ilgili derslerin müfredatta bulunması gerektiğini ifade ettikleri anlaşılmaktadır. İfadelerin bazıları şöyledir:

“İngilizce çok önemli, hatta uygulamalı dersler de olmalı” (Katılımcı 14)

“Bizde staj imkanı yoktu, staj iş imkanı sağlanması açısından çok önemli.” (Katılımcı 9)

“Gümrük ya da taşımacılık mevzuatı ile ilgili dersler olsaydı, bu alanlarda daha rahat çalışabilirdim.” (Katılımcı 7)

Tablo 4. Katılımcıların Üçüncü Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Daha kolay iş bulmanıza yardımcı olması bakımından müfredatta olması gereken dersler nelerdir?	İngilizce Hazırlık	9	39,1
	Uygulama Dersleri-Staj	5	21,7
	Kişisel Gelişimle İlgili Dersler	4	17,4
	Lojistik Yazılımla İlgili Derler	3	13
	Mevzuatla İlgili Dersler	2	8,70
Toplam	23	100	

Tablo 5’e göre katılımcıların %83,3’ü stajın yaz stajı olduğunu belirtirken, %16,7’si ise hiç staj yapmadığını dile getirmiştir. Staj yapanların %80’i stajdan memnun olduklarını ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak da %33,3 kişisel olarak çaba harcadığını, %25 stajın iş imkanı sağladığını, %25 farklı departmanlarda çalışma imkanının sunulduğunu ve %16,7 staj yaptıkları işletmenin kurumsal olduğunu söylemiştir. Memnun olmayanlar da kendilerine staj sırasında iş yaptırılmamasını memnuniyetsizliklerinin gerekçesi olarak göstermişlerdir. Katılımcılardan bazılarının cevapları aşağıdaki gibidir:

“Stajım yaz stajı şeklindeydi, çok memnun kaldım, kurumsal büyük bir işletmede yaptım, çok yararı oldu.” (Katılımcı 2)

“Yaz stajı yaptım, staj yerinde işe başladım, bu nedenle çok memnundum” (Katılımcı 15)

“Yaz stajı yaptım, memnundum çünkü çok farklı departmanlarda çalışarak farklı bilgiler edindim” (Katılımcı 4)

Tablo 5. Katılımcıların Dördüncü Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Staj yaz stajı mıydı, 7+1 şeklinde miydi?	Yaz Stajı	15	83,3
	Staj Yoktu	3	16,7
	Toplam	18	100
Yaptığımız stajdan memnuniyet dereceniz nedir?	Memnunum	12	80
	Memnun Değilim	3	20
	Toplam	15	100
Neden?	Kişisel Çaba Sayesinde	4	33,3
	İş İmkani Sağlama	3	25
	Farklı Departmanlarda Çalışma İmkani	3	25
	Kurumsal İşletme	2	16,7
	Toplam	12	100
	İş Yapılmadı	3	

Tablo 6’da katılımcıların yaptıkları stajın iş bulmalarına katkılarıyla ilgili olarak verdikleri cevaplar görülmektedir. Tabloya göre, sadece 15 katılımcı staj yapmıştır. Bu katılımcıların da 12’si stajın iş bulmalarına katkısı olduğunu, 3’ü ise olmadığını ifade etmiştir. Stajın iş bulmaya katkısı olduğunu söyleyenlerin % 41,7’si staj yaptığı yerin kendisine referans olduğunu, %33,3’ü iletişim ağı kurmasını sağladığını ve %25’i de staj yaptığı yerde işe girdiğini dile getirmiştir. Cevaplardan bazıları şöyledir:

“İnsan ilişkileri ve iletişim ağı sağlama açısından faydası oldu, iş bulmada referans oldu bana” (Katılımcı 5)

“Çalıştığım işletmeyle aramı iyi tuttum ve staj yaptığım yerde işe başladım” (Katılımcı 12)

“Bana referans olmuşlardı. Bu nedenle işe girişim kolaylaştı.” (Katılımcı 18)

Tablo 6. Katılımcıların Beşinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Stajın iş bulmanıza ve iş hayatınıza faydası oldu mu?	Oldu	12	66,7
	Olmadı	3	16,7
	Staj Yapmadı	3	16,7
	Toplam	18	100
Stajın iş bulmanıza ve iş hayatınıza nasıl faydası oldu?	Referans Oldu	5	41,7
	İletişim Ağı Kurmama Yardımcı Oldu	4	33,3
	Staj Yaptığım Yerde İşe Girdim	3	25
	Toplam	12	100

Tablo 7’ye göre lisans eğitimi boyunca katılımcılar daha kolay iş bulabilmek için %25 oranında yabancı dil geliştirme ile seminer ve fuarlara katılma cevabını vermişlerdir. Bu cevapları %20,8 ile iletişim ağı geliştirme, % 8,3 ile Erasmus, gönüllü staj ve notları yüksek tutma izlemektedir. Katılımcılara şimdiki akılları olsa lisans eğitimi boyunca ne yapacakları sorulduğunda ise verilen cevapların %40,7’sini yabancı dile ağırlık vermek, %25,9’unu seminer-fuarlara katılmak, %14,8’ini ise iletişim ağı geliştirme oluşturduğu görülmektedir. İfadelerin bazıları şu şekildedir:

“Erasmus’a gittim, iletişim ağı ve dilimi geliştirdim, şimdiki aklım olsa üniversiteye ilk başladığım dönemden itibaren dilde doğrudan pratikliğe ağırlık verirdim” (Katılımcı 13)

“Linkedin’i çok aktif kullandım, bu sayede birçok kapı açıldı, yine olsa iletişim ağı geliştirmek için çabardım” (Katılımcı 1)

“Dilimi geliştirdim, iletişim ağı geliştirdim, notlarımı yüksek tuttum, şimdi olsa yine dile ağırlık verirdim, dil fırsatları değerlendirmede çok önemli hem kendim hem çevrem için” (Katılımcı 6)

Tablo 7. Katılımcıların Altıncı Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Lisans eğitiminiz boyunca daha kolay iş bulmak adına neler yaptınız?	Yabancı Dili Geliştirme	6	25
	Seminer-Fuarlara Katılma	6	25
	LinkedIn-İletişim ağı	5	20,8
	Erasmus	2	8,3
	Gönüllü Staj	2	8,3
	Notları Yüksek Tutma	2	8,3
	Sosyal Sorumluluk Projesi	1	4,2
	Toplam	24	100
Şimdiki aklınız olsaydı ne yapardınız?	Yurtdışına Dil Eğitimine Gitmek-Dile Ağırlık Vermek	11	40,7
	Seminer-Fuarlara Katılmak	7	25,9
	İletişim ağı Geliştirmek	4	14,8
	İkinci Bir Dil Öğrenmek	3	11,1
	Staja Ağırlık Vermek	2	7,4
	Toplam	17	100

Tablo 8’de katılımcıların eğitim hayatları boyunca sosyal sorumluluk projesi yapıp yapmadıkları ve yaptılarsa onlara nasıl bir faydasının olduğu sorularına verilen cevaplar görülmektedir. 13 katılımcı eğitim hayatı boyunca sosyal sorumluluk projesi yapmışken, 5’i yapmamıştır. Sosyal sorumluluk projesi yapanlar bu projelerin kişisel gelişimlerine ve sosyal çevrelerinin gelişimine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Yapmadım” (Katılımcı 2)

“Evet yaptım, sosyalleşme anlamında çok iyi oldu” (Katılımcı 10)

“Köy okullarını ziyaret ettim çok mutlu oldum, kişisel gelişimime katkı sağladı” (Katılımcı 16)

Tablo 8. Katılımcıların Yedinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Eğitim hayatınız boyunca sosyal sorumluluk projesi yaptınız mı?	Evet	13	72,2
	Hayır	5	27,8
	Toplam	18	100
Yaptıysanız size yararları neler oldu?	Kişisel Gelişime Katkı	8	61,5
	Sosyal Çevrenin Gelişmesine Katkı	5	38,5
	Toplam	13	100

Tablo 9’a göre sadece 1 katılımcının meslekten beklentisi yoktur, 11 katılımcı meslekten umduğunu bulamazken, 6’sı bulmuştur. Umduğunu bulan ve bulamayanların ortak cevabı mesleğin yoğun ve stresli oluşudur. Bu nedenle %38,1 ile en fazla cevap bu olmuştur. Verilen cevapların %19’u az maaş ve istenilen bölümde çalışamama iken %14,3 zorlanma ve %9,5 ilişkilerin güçlenmesidir. Katılımcılardan bazıların cevabları şöyledir:

“Bulmadım, daha sakin bir iş bekliyordum, ama çok stresli, en ufak bir hata maddi zarar getiriyor” (Katılımcı 3)

“Hareketli ve stresli bir iş bekliyordum, beklediğimi de buldum” (Katılımcı 14)

“Bulmadım, çünkü istediğim alanda çalışamadım” (Katılımcı 11)

Tablo 9. Katılımcıların Sekizinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Meslekten beklentiniz neydi?	Beklentim Yoktu	1	5,6
	Umduğumu Buldum	6	33,3
	Umduğumu Bulamadım	11	61,1
	Toplam	18	100
Ne buldunuz?	Yoğun ve Stresli	8	38,1
	Az Maaş	4	19
	İstedğim Bölümde Çalışamadım	4	19
	Zorlandım	3	14,3
	İlişkilerim Güçlendi	2	9,5
	Toplam	21	100

Tablo 10'a göre 9 katılımcının iş bulma süreci kolayken, 9 katılımcı da çok uğraştığını belirtmiştir. 6'şar katılımcı iş bulma sürecinde çevre ve stajın etkisinin olduğunu ifade ederken, 5 katılımcı iş arama sitelerinden, 4 katılımcı da İngilizce'den bahsetmiştir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şöyledir:

"Kolay oldu, staj yaptığım yerde işe başladım" (Katılımcı 12)

"İş arama sitelerine cv bıraktım, çok uğraştım" (Katılımcı 17)

"İş bulma sürecim çok kısa sürdü. Başvuru yaptım bir ön görüşme yapıldı ön onay verildikten sonra bir hafta içinde diğer görüşmeler sonucunda işe alımım onaylandı. Çevremın referansları etkili oldu bu süreçte" (Katılımcı 18)

Tablo 10. Katılımcıların Dokuzuncu Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
İş bulma süreciniz nasıl oldu?	Çok Uğraştım	9	50
	Kolay Oldu	9	50
	Toplam	18	100
Neler etkili oldu?	Çevre	6	24
	Staj	6	24
	İş Arama Siteleri	5	20
	İngilizce	4	16
	KPSS Çalışma	2	8
	İşletmelere Mail Atma	1	4
	Topluluklara Üye Olma	1	4
Toplam	25	100	

Tablo 11 katılımcıların daha kolay iş bulmak veya işlerini daha kolay yapabilmek için üniversitelerinden neler beklediklerini göstermektedir. Bu doğrultuda verilen cevapların %52'si daha uzun staj süresidir. Bu cevabı %19 ile panel-forum ve İngilizce hazırlık izlemektedir. %11 ise teknik gezinin olması gerektiğini ifade etmiştir. Cevaplardan bazıları şöyledir:

"1 yıl net ücretli staj olmalı, çünkü işi işte öğreniyorsun, 1 yıl farklı departmanlarda çalışmalısın" (Katılımcı 4)

"Yeterince staj ve dil eğitimi verilirse zaten çok kolay iş bulabiliriz" (Katılımcı 5)

"Staj uzun olmalı, okul devreye girmeli, sanayi kuruluşları ile anlaşma yapılmalı, seminer ve konferans verilmeli bu sayede sektördeki ile iletişime geçilmeli" (Katılımcı 10)

Tablo 11. Katılımcıların Onuncu Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Daha kolay iş bulmak veya işinizi daha rahat yapabilmek için üniversitenizden beklentiniz nedir?	Daha Uzun Staj Süresi	14	52
	Panel ve Forumlar	5	19
	Yoğun İngilizce- Hazırlık	5	19
	Teknik Gezi	3	11
Toplam	27	100	

Tablo 12'de katılımcıların eklemek istedikleri konular görülmektedir. Bu soruya tüm katılımcılar yanıt vermemiştir. Verilen yanıtlar incelendiğinde ise %38 İngilizce hazırlık, %25 daha uzun staj süresi, %19 konferanslara katılım, %13 öğrencilerin kendini geliştirmesi ve %6 oranında lojistik mezunu hocaların bölümde olması başlıklarının olduğu görülmektedir. Katılımcıların bazılarının cevapları şöyledir:

"Panel ve forumlara gerçekten sektörden olan kişiler gelmeli, sektörle daha çok buluşup iletişim kurmamız lazım" (Katılımcı 6)

"Bölüm İngilizce olmalı, ya da hazırlık olmalı, sektördeki insanlarla iletişim kurulmalı" (Katılımcı 15)

"1 sene kesinlikle uygulama eğitimi olmalı, kalifiye insan böylelikle daha rahat yetişir" (Katılımcı 17)

Tablo 12. Katılımcıların On Birinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?	İngilizce Hazırlık	6	38
	Daha Uzun Staj Süresi	4	25
	Konferanslara Katılım	3	19
	Öğrencilerin Kendini Geliştirmesi	2	13
	Lojistik Bölümü Mezunu Hocalar	1	6

5.Sonuç ve Öneriler

Günümüzde ülkelerin başka ülkeler ile ilişki kurmadan varlıklarını sürdürmesi pek mümkün değildir. İlişki kurma yöntemlerinden bir tanesi de ülkelerin birbirleri ile ticaret yapmasıdır ki bu uluslararası ticaret olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası ticaret yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi lojistikdir. Çünkü lojistik ticaret yapan işletmelere çok önemli rekabet avantajı sağlamaktadır. Uluslararası ticaret ve lojistiğin bu kadar gelişmesi ve önem kazanması bu konularda bilgi birikimine sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bu nedenle de Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Lojistik ile ilgili bölümler hızla açılmaya başlamıştır. Çalışanların bilgi sahibi olabilmesi için eğitimleri boyunca işleri ile ilgili bilgileri edinmeleri zorunludur. Müfredatta hangi derslerin yer alması gerektiği konusunda da bölümler ilgili tüm paydaşların fikirlerinin alınması önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olup alanıyla ilgili bir işte çalışan kişilerin aldıkları eğitimi, eğitimleri süresince yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır.

Araştırmaya katılanların yarısı kadın yarısı erkek olup katılımcılar 22 ila 29 yaş aralığında bulunmaktadır. Sadece üç katılımcı evlidir. Katılımcıların çoğu devlet üniversitesi mezunudur ve lojistik sektöründe istihdam edilmektedir. Katılımcıların yarısı da operasyon bölümünde çalışmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu işe ilk başladıklarında eğitim anlamında kendilerinde bir eksiklik gördüklerini, bu eksikliğin de teorik ile pratiğin farklı olmasından yani uygulama eksikliğinden kaynaklandığını beyan etmişlerdir. Eksiklik hissetmeyen katılımcılar ise bunun nedeni olarak çalıştıkları işin baba işi olduğunu, stajda işi öğrendiklerini ve Erasmus nedeniyle işe kolay adapte olduklarını belirtmişlerdir. Çıkmak (2016: 7) bu konuda lojistiğin uygulamadan akademiye geçtiğini, bu nedenle üniversitelerde uygulamaya ağırlık verilmesini hatta hocaların bir ayağının sektörde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hocaoğlu ve diğerleri de (2015:783) öğrencilerin belirli bir terminolojiye sahip olarak işe başladığını ama uygulama eksikliği olduğunu tespit etmişlerdir. Özoglu ve diğerleri (2020: 31) çalışmasında öğrencilerin lojistik ders müfredatında uygulamaya yönelik derslerin verilmesini istediklerini dile getirmiştir.

Lojistik Belgeleri katılımcıların müfredata eklenmesini en fazla istedikleri derstir. Bu dersi Müşteri İlişkileri Yönetimi, Mesleki İngilizce ve zorunlu staj izlemektedir. Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014: 153) da yaptıkları çalışma sonucunda özellikle Teknik Yazışma dersinin müfredata eklenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Daha kolay iş bulabilmek için müfredatta olması gereken dersler sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde bu cevapların çoğunluğunu İngilizce hazırlık ve staj gibi uygulama derslerinin oluşturduğu görülmüştür. Ek olarak kişisel gelişim ve lojistik yazılımla ilgili derslerin müfredatta bulunmasının önemli olduğunu ifade eden katılımcılar da mevcuttur. Bozyiğit (2016: 146) lojistik bölüm hocalarının müfredatta İngilizce’nin yetersiz olduğunu ifade ettiklerini vurgularken, Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014: 153) da stajın önemine değinip stajın her lojistik programında zorunlu olması gerektiğini belirtmektedir. Wansavatkul (2013: 13) çalışmasında üniversitenin, özellikle öğrenci danışmanlarının, öğrencileri staj programına veya işbaşı eğitime başvurmaya teşvik ettiğini, böylelikle mezunlarını işletmeler tarafından istihdam edilebilir hale getirmeye çalıştıklarını beyan etmiştir.

Araştırma sonuçlarından staj yapan katılımcıların tamamının yaz stajı yaptığı, sadece üç katılımcının staj yapmadığı anlaşılmaktadır. Staj yapanların büyük çoğunluğu stajdan memnun olduklarını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak da kişisel olarak çaba harcanması, stajın iş imkanı sağlaması, farklı departmanlarda çalışma imkanının sunulması ve staj yapılan işletmenin kurumsal olması gösterilmiştir. Memnun olmayanlar da kendilerine staj sırasında iş yaptırılmamasını memnuniyetsizliklerinin gerekçesi olarak göstermişlerdir. Özkan ve Bozyiğit (2019) de öğrencilerin işletmelerin farklı departmanlarında görev aldıklarında stajdan daha fazla yararlandıklarını, bilgi düzeylerinin çoğaldığını, bunun da stajdan duyulan memnuniyeti artırdığını ortaya koymuştur.

Staj yapan katılımcıların büyük çoğunluğu stajın iş bulmalarına katkısı olduğunu ifade etmiştir. Stajın iş bulmaya katkısı olduğunu söyleyenler staj yaptığı yerin kendisine referans olduğunu, iletişim ağı kurmasını

sağladığını ve staj yaptığı yerde işe girdiğini dile getirmiştir. Lisans eğitimi boyunca katılımcılar daha kolay iş bulabilmek için yabancı dili geliştirme ile seminer ve fuarlara katılmaya önem vermişlerdir. Bu cevapları iletişim ağı geliştirme, Erasmus, gönüllü staj ve notları yüksek tutma izlemektedir. Katılımcılara şimdiki akılları olsa lisans eğitimi boyunca ne yapacakları sorulduğunda ise verilen cevapların çoğunluğunu yabancı dile ağırlık verme, seminer-fuarlara katılma ve iletişim ağı geliştirmenin oluşturduğu görülmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu eğitim hayatı boyunca sosyal sorumluluk projesi yapmıştır. Sosyal sorumluluk projesi yapanlar bu projelerin kişisel gelişimlerine ve sosyal çevrelerinin gelişimine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014) çalışmalarında sosyal sorumluluk projesinin lojistik müfredatlarında az olduğundan bahsetmiştir. Ancak bu araştırmanın sonuçları artık müfredatlarda sosyal sorumluluk projelerine yer verildiğini ortaya koymaktadır. Bunun nedeni olarak da Gençlik ve Spor Bakanlığı ile YÖK arasında 2020 yılında imzalanan iş birliği protokolüyle "Gönüllülük Çalışmaları" dersinin üniversitelerde seçmeli ders olarak okutulmasının istenmesi olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların çoğu meslekten umduğunu bulamamıştır. Umduğunu bulan ve bulamayanların ortak cevabı mesleğin yoğun ve stresli oluşudur. Umduğunu bulamama nedenleri arasında az maaş, istenilen bölümde çalışmama ve zorlanma gelmektedir. Katılımcılar daha kolay iş bulmak veya işlerini daha kolay yapabilmek için üniversitelerinden staj süresinin daha uzun olmasını beklemektedirler. Bu cevabı panel-forum, İngilizce hazırlık ve teknik gezi izlemektedir. Wansavatkul (2013: 13) seminer, çalıştay ve konferansların lojistik alanındaki yeni bilgileri paylaşma ve güncellenme araçları olduğunu, ayrıca bunların sektörle işbirliği ve iletişimi geliştirmede önemli rol oynadığını belirtmiştir. Bozyiğit (2016) de çalışmasında lojistik bölüm hocalarının lojistik sektörden yöneticileri okula getirip konferans ve etkinlikler düzenlediğini, teknik gezi yapıldığını ve staj zorunluluğunun bulunduğunu belirtmiştir.

Son olarak katılımcılar İngilizce hazırlık, daha uzun staj süresi, konferanslara katılım, öğrencilerin kendini geliştirmesi ve lojistik mezunu hocaların bölümde olması konularının önemini altını çizmişlerdir. Bu sonuçlar da hem Bozyiğit (2016) hem de Hocaoglu ve diğerlerinin (2015) çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Bozyiğit (2016: 145) akademi de lojistik alanında yetişmiş insan gücü eksikliği olduğunu, Hocaoglu ve diğerleri de (2015: 783) staj süresinin kısa olduğunu ve bunun verimli bir şekilde değerlendirilemediğini ifade etmiştir.

Araştırmanın sonuçları özetlenecek olursa, katılımcılara on bir soru sorulmuş olmasına rağmen verilen cevapların iki ana cevap etrafında toplandığı görülmektedir: İngilizcenin daha yoğun öğretilmesi ve staj süresinin daha uzun olması. Araştırmanın sonuçları Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014), Hocaoglu ve diğerleri (2015), Bozyiğit (2016), Çıkmak (2016), Bircan, Okursoy ve Sipahi (2018), Özkan ve Bozyiğit (2019) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. 2023 yılında yapılan bir çalışmada 2014, 2015 veya 2016 yılında yapılan çalışmalardaki sonuçlara benzer sonuçlar bulunması üzücüdür. Bu durum yıllar geçmesine rağmen hala staj ve İngilizce gibi ana problemlerin çözülmediği anlamına gelmektedir. Araştırmanın sonuçları dahilinde aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü zaten adında "uluslararası" kelimesini barındıran bir bölümdür. İngilizce bilmek çalışanların daha kolay işe girmesini sağlamaktadır. Sektör de İngilizce bilme şartını aramaktadır. Bu nedenle bu programların müfredatlarında yoğun olarak İngilizce dersi verilmeli, hatta önce hazırlık programı sunulmalı, mümkünse bölüm İngilizce olmalı, eğer mümkün değilse Mesleki İngilizce dersleri ile müfredat desteklenmelidir. Ek olarak müfredatta öğrencilere ikinci bir yabancı dil olanağı sunulmalıdır.
- İngilizce önemli bir konu olduğu için Erasmus süreci öğrencilere detaylı olarak aktarılmalı, öğrencilerin Erasmus ile yurtdışındaki üniversitelerde eğitim görmeleri desteklenmelidir.
- Her programda staj zorunlu olmalıdır. Ancak staj 30 veya 40 günlük yaz stajı şeklinde değil de 7+1 yani son dönemin tamamen uygulamaya ayrıldığı işyeri eğitimi tarzında olmalıdır. Hocalar tarafından staj yerlerine ziyaretler gerçekleştirilmeli, öğrencilerin farklı departmanlarda çalıştırılıp daha fazla bilgi ve uygulamaya ulaşmaları sağlanmalıdır. Uzun staj süreleri sayesinde öğrencilerin en büyük sorunu olan uygulama kısmındaki eksiklik problemi de çözülmüş olacaktır. Farklı bölümlerde çalışıp uygulama eksikliğini gideren öğrencinin de işe girmesi daha kolay olacaktır. Zaten katılımcılar da staj yapmanın hem işe girmeyi hem de iletişim ağı oluşturmayı kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.
- Staj yapılan işletmelere de önemli görevler düşmektedir. İşletmeler öğrencilere işi öğretmeli onları ofis veya temizlik elemanı olarak kullanmamalıdır. Bu doğrultuda üniversite ve işletme arasında yapılacak iş yeri eğitimi sözleşmelerinin de etkili olacağı düşünülmektedir. Üniversiteler özellikle kurumsal işletmeler

ile sözleşme imzalayarak öğrencilerinin iş yeri eğitimini yapacağı işletmeyi bulmasını daha kolay hale getirip daha verimli bir staj geçirilmesini de sağlayabilecektir.

- Programlar müfredatlarında sektörün sıklıkla kullandığı terminolojilere ve lojistik belgelere yer vermelidir. Sektörde yoğun olarak kullanılan yazılımlar da mümkünse okulda öğrencilere öğretilmelidir. Hatta laboratuvarlarda oyun tabanlı yazılımlar kullanılarak ya da sanal gözlükler yardımıyla bazı derslerin işlenmesi öğrencilerin dersleri daha kolay öğrenmesini sağlayacaktır.
- Sektör oldukça dinamiktir. Katılımcıların çoğu da sektörün yoğun ve stresli bir sektör olduğunu dile getirmiştir. Bu manada ders müfredatına Stres ve Zaman Yönetimi, İletişim Teknikleri, Kriz Yönetimi gibi kişisel gelişimi destekleyici dersler eklenebilir.
- Program hocaları teknik gezi, konferans veya paneller ile sektör üniversite işbirliğini artırmalıdır. Bu sayede öğrenciler sektör çalışanları ile daha rahat iletişime geçebilecek, belki de konferansta sordukları sorular ile öne çıkıp kendilerine staj yeri ayarlayabilecek hatta iş imkanı yaratabileceklerdir. Ancak bunlara ek olarak hocaların sektöre danışmanlık hizmeti vermesi de önem taşımaktadır. Hocaların sektörle iletişimi ne kadar iyi olursa sektördeki iş imkanlarını öğrenip öğrencilerini yönlendirmeleri de o kadar kolay olacaktır.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak nitel olarak tasarlandığı için tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanılarak daha az kişiyle görüşme yapılmıştır. Sonraki çalışmalar nicel ve nitel yöntemi bir arada kullanarak daha farklı sonuçlar elde edebilir. Nicel yöntem kullanılacağı için de daha çok kişiye ulaşılabilir. Araştırmada sadece Uluslararası Ticaret ve Lojistik mezunu öğrencilerle görüşülmüştür. Oysaki üniversitelerde Uluslararası Ticaret ve Finansman ya da Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi gibi farklı bölümler de bulunmaktadır. Bu bölüm mezunları da uluslararası ticaret ve lojistik sektöründe çalışmaktadır. İleride yapılacak çalışmalar bu bölüm mezunlarını da örneklemlerine dahil edebilir.

Kaynaklar

- Akkoca, C. (2012). *Türkiye'deki üniversitelerde verilen lojistik eğitimi kapsamı gelişimi ve gelecek öngörüsü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Atalay, M., Bayer, H. ve Çelik, E. (2018). Meslek yüksekokulunda yapılan eğitimin mezunlarının iş hayatındaki etkisi üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 71- 88. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbder/issue/42811/364439>.
- Başak, H. (2020). Eğitim felsefesi kılavuzu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 20(1), 375-378. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/55373/668314>.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46796/586804>.
- Bayat, T. ve Bıyıklı, F., (2022). Lojistik yönetim bölümünde bilgisayar tabanlı eğitim ve öğretim. *Journal of Politics Economy and Management*, 5(1), 76-97. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2464459>.
- Bilgin, T. ve Kazancı Sunaoğlu, Ş. (2022). Lojistik performans ve uluslararası ticaret ilişkisi üzerine alanyazın incelemesi. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 325-344. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/72973/1105239>.
- Bircan, Ö. Ü. K., Okursoy, Ö. Ü. A., ve Sipahi, Ö. Ü. G. A. (2018). Türkiye'de lojistik ile ilgili eğitim veren bölümlerin niteliğine ilişkin bir araştırma. *In IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress içinde* (1293-1299 ss). <https://ulk.ist/kutuphane/kitap/IV-UKODTLK/turkiyede-lojistik-ile-ilgili-egitim-veren-bolumlerin-niteligine-iliskin-bir-arastirma>.
- Bozyiğit, S. (2016). Türkiye'deki Lojistikle ilgili lisans bölümlerinin ders programları üzerine bir inceleme. *Journal of Yasar University*, 11(42), 133-149. <https://doi.org/10.19168/jyu.72282>.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Creswell, J. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları 3.bs.*, (Çeviren Yüksel Dede), Eğiten Kitap:Ankara
- Çalışkan, A., ve Öztürkoğlu, Y. (2014). Türkiye'de lojistik eğitiminde temel eğilimler. *III. Ulusal Lojistik Ve Tedarik Zinciri Kongresi bildiri kitabı içinde* (147-153 ss.) https://www.researchgate.net/publication/301821651_Turkiye'de_Lojistik_Egitiminde_Temel_Egilimler.

- Çekerol, G.S., ve Kurnaz, N. (2011). Küresel kriz ekseninde lojistik sektörü ve rekabet analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 47-59. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61802/924464>.
- Çelikkıran, A. (1995). İnsan, çevre, eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4 (4), 569-572. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10391/127137>.
- Çıkmak, S. (2016). Türkiye’de lojistik eğitiminin durumu ve lojistik eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 1-13. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rteusbe/issue/26017/274014>.
- Demirtaş, M. ve Demirtaş, V. E. (2022). Lojistik sektörünün üniversitelerin lojistik bölümlerinden beklentileri: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Journal of Maritime Transport and Logistics*, 4 (1), 23-38. Erişim adresi <https://doi.org/10.52602/ml.1057915>.
- Duran, G. ve Çelikkaya, S. (2019). Türkiye’de lojistik üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *G.Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 3 (3), 152-167. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iiibfud/issue/51574/618329>.
- Erturgut, R., (2016). *Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi*. Ankara: Özgem Matbaacılık.
- Gani, A. (2017). The logistics performance effect in international trade. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(4), 279-288. <https://doi.org/10.1016/j.ajsl.2017.12.012>.
- Grozdanovska, V., Jankulovski, N., and Bojkovska, K. (2017). International business and trade. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*, 31(3), 105-114. Retrieved from <https://www.gssrr.org/index.php/JournalOfBasicAndApplied/article/view/6884>.
- Hocaoğlu, S., Güner, S., ve Coşkun, E. (2015) Sektörün lojistik eğitimi veren üniversitelerden beklentilerinin tespit edilmesine yönelik bir çalışma. 7. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (775-785 ss.) file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/HocaoğluGnerveCokun2015.pdf.
- İnce, M., Bozyiğit, S., ve Çelenk, İ. (2016). Lojistik sektörünün üniversitelerdeki lojistik eğitimi değerlendirilmesi üzerine nitel bir çalışma, *International Conference of Strategic Research in Social Science And Education* içinde (288-306 ss.).
- Johnson, J. M. (2002). In-depth interviewing. Gubrium F. Jaber and Holstein A. James. (Ed.) *Handbook of interview research context & method* içinde (103-120 ss.). London: Sage Publications.
- Karataş, Z. (2015). Manevi temelli sosyal hizmet davranışı, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3-15. Erişim adresi <https://silo.tips/download/manev-temell-sosyal-hzmet>.
- Kayaalp, K. (2018). Ön lisans mezunu öğrencilerinin almış oldukları eğitim ve istihdam ilişkisine yönelik bir araştırma: SDÜ Uluborlu Selahattin Karasoy Meslek Yüksekokulu örneği. *SDÜ Teknik Bilimler Dergisi*, 8(1): 34-42. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tbed/issue/34644/345226>.
- Korkut, Y., Yavuz, S. ve Zeren, F. (2021). Uluslararası ticaret ve lojistik arasındaki ilişkinin incelenmesi: G20 ülkeleri örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 30, 77-88. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.764015>.
- Küçük, O. (2011). *Lojistik ilkeleri ve yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Küçüksolak, B.T. (2006). *Dünyada ve Türkiye’de lojistik eğitimi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lander, R. (2016). Addressing the challenges of logistics and supply chain education: A case study of programme development in the UK. *International Scientific Conference Business Logistics in Modern Management* içinde (39-50 ss). file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/4677-Article%20Text-13349-1-10-20161026.pdf.
- Öcal, Y. (2019). *Lojistik sektörü ile ilişkili unsurların lojistik istihdamına etkisi: Konya Karaman bölgesi üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Maltepe Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ökten, Ş. ve Şahin, F.İ. (2011), Sektör ve meslek yüksekokulu beklentilerine bir örnek: Başkent Üniversitesi Kazan Meslek Yüksekokulunda açılması hedeflenen programlara ilişkin bir çalışma, 6. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu içinde (1-8 ss.), <http://acikerisim.baskent.edu.tr/bitstream/handle/11727/1903/0c430d98424481f95f1072fe5a4d618c.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Özkan, R. (2018), *Lojistik eğitimi alan öğrencilerin staj algılarının işletme ile ilgili faktörler bağlamında incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tarsus Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.
- Özkan, R. ve Bozyiğit, S. (2020). Staj algısının işletmeyle ilgili faktörler bağlamında incelenmesi: Lojistik eğitimi üzerine bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 562-596. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2020.025>.

- Özoğlu, B., Senir, G. ve Büyükkelik, A. (2020). Devlet üniversitelerinde lojistik eğitime yönelik bir araştırma. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 19-35. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oskaiibfd/issue/59226/800269>.
- Salman Yıkılmış, M. (2020). Nitel araştırmalarda e-görüşme tekniği . *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 183-197 . <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.556296>.
- Sayın, A. A. ve Küçük, Ü. (2020). Lojistik bölümünü tercih eden öğrencilerin lojistik sektörden beklentileri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (28), 1342-1373. <https://doi.org/10.26466/opus.679831>.
- Şahin, S. (2018). *Türkiye’de lojistik eğitimi, lojistik eğitim standartları, mesleki yeterlilik ve Bologna süreci, AB üye ülkeleri ile Türkiye kıyaslaması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul
- Tekin, M., Zerenler, M., ve Bilge, A. (2005). Bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansına etkileri: Lojistik sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(8), 115-129. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ticaretfbid/issue/21348/229007>.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153- 182. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1355632>.
- Türker, M. T. (2009). İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25),87-94. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4767/65546>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Dış ticaret istatistikleri temmuz 2021, Erişim adresi <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Temmuz-2021-37419>.
- Türkoğlu, M. ve Duran, G. (2019). Lojistik sektörünün önemi ve bölgesel kalkınmaya katkıları. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 1 (2), 86-97. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz/issue/51299/646464>.
- Türnüklü, A. (2000), Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 24,543-559. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126941>.
- Ulu, C. ve Aracı, C. (2012). *Türkiye’de dış ticaret lojistik süreçleri: Maliyet ve rekabet unsurları*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Wansavatkul, P. (2013). The Impact of educational logistics on entrepreneurial success in higher education. *International Journal of Arts and Sciences*, 6(4), 43-57. Erişim adresi http://papers.iafor.org/wp-content/uploads/papers/ece2013/ECE2013_0409.pdf.
- Vijayasri, G. V. (2013). The importance of international trade in the world. *International Journal of Marketing, Financial Services & Management Research*, 2(9), 111-119. Erişim adresi [https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3189848](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3189848)
- Yıldırım, A., ve Şimşek, A. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksek Öğretim Kurulu (2021). *Uluslararası ticaret ve lojistik YÖKATLAS*, Erişim tarihi <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10824>.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları Tarsus Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun tarih 23.12.2021, sayı 09 ve karar2021/47 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
